

KULTÚRA, TÖRTÉNELEM, ÍRÁS*

Kulturális, történelmi örökségünk írott emlékeinek megőrzése és védelme mint a lelkeszi szolgálat fontos része

A címben szereplő szavak mindannyiunk számára ismerősek, úgy gondolom, mégsem fölösleges egy kicsit körbejárnunk a fogalmak jelentéstartalmát.

Kultúra¹

A *kultúra* szó olyan gazdag jelentéstartalmú, hogy föltétlenül meg kell értenünk legalább a ma használt fő jelentés-dimenzióit. A fogalom tisztázásakor terjedelmi okok miatt csak vázlatosan ismertetjük a különböző diskurzusokban játszott szerepének és funkciójának változatosságát.

Jóllehet napjainkban elfogadott tény, hogy a „kultúra” modern terminus, hiszen mai jelentésének fő alkotóelemei a 18. század utolsó negyede után alakultak ki és kapcsolódtak össze, s a kifejezés gyakorlatilag minden európai nyelvben jelen van (franciául *culture*, németül *Kultur*, olaszul *coltura*, oroszul *kultura* stb.), eredete az antikvitásig² nyúlik vissza.

Végző soron a latin *colere* igéből származik, amelynek jelentése ’művelés’ (elsősorban a föld művelése), ’gondozás, ápolás, gondoskodás’. Az igét használták még a ’lakni valahol’, az ’ékesíteni, díszíteni’, valamint a ’tisztelni Istent’ (*cultura deorum*) értelmében is. A szó értelmének lényeges változását, amely a mai szóhasználathoz való közeledés első döntő lépéseként tartható számon, Cicero (i. e. 106–43) a *Tusculanae Disputationes* című művében megfogalmazott „*cultura animi ... philosophia est*” állítása jelentette, amely tehát a filozófiát a lélek műveléseként határozza meg. A *colere* metaforikus jelentését bizonyítja a belőle képzett *cultus* szó, amelynek használatából kiderül, hogy a kiművelés, jobbtétel értelmét nemcsak anyagi létezőkre vonatkoztatták, hanem lélekkel, műveltséggel kapcsolatos értelemben is használták. Mutatja ezt a „*cultus animorum*

* A 2004. február 7-i kolozsvári teológiai csendesnapok keretében az unitárius hallgatók előtt tartott előadás bővített változata.

¹ A kultúra fogalmát Márkus György: A kultúra: egy fogalom keletkezése és tartalma. In: Kultúra és modernitás. T-Twins 1992. című műve alapján jártam körül.

² antik = A nagyra becsült és mintaképnek is tekintett (ókori görög-római) régiségek (antikvitások) jelzője. A reneszánsztól alakul ki az itáliai nyelvhasználatban a pusztán régi, elavult ócskaságok (*vecchio*) megkülönböztetése a megbecsült régiségektől (*antico*). Pl. a 14–16. század számára a mélyen megvetett bizánci stílus „ódsi görög modor”, a követésre méltó ókori görögöké viszont „antik”.

corporumque” kifejezés, amelyet Liviusnál (i. e. 59 – i. sz. 17) találhatunk meg, illetve az írás, irodalom művelését jelentő „cultus litterarum” Justinianus (527–565) által használt kifejezése is.

Augustinus (354–430) szintén a *cultura* szót használja *Sermo* című munkájában. Ebben az emberek számára kötelezőnek tartja Isten gondviselésére úgy válaszolni, hogy Isten „kultúráját”, tiszteletét szívünkben őrizzük meg. Itt érhetjük tetten a *cultura* terminus jelentésének azon átalakítását-átalakulását, amelyet ma a kultusz terminus takar, vagyis azt, amikor az ember egész benső életét Istennel való személyes együttlétben éli meg és ezt egyéni vagy közösségi formában kinyilvánítja. A középkorban egyébként gyakran használták a *cultura Christi, cultura Dei* kifejezéseket.

A szó Cicero által meghatározott jelentésében az itáliai humanisták jóvoltából került ismét használatba a 15. század táján, ekkor azonban már az egyes nyugati nemzeti nyelvekbe is beszivároghatott. Például a 17. században Hobbes (1588–1679) *Leviathan*-jában (1651) a *kultúra* már egyértelműen a gyermek nevelésére vonatkozó munkát jelöli. Hobbes már teljesen megkülönbözteti a „kultúra” és a „kultusz” kifejezéseket. Nála a kultúra olyan munkafolyamatot jelent, amelynek természetes következménye az elvégzett munkából származó haszon. Például mint a föld művelésére fordított munka, vagy – a gyermekek nevelése esetében – elméjük kiművelése (a Culture of their mind’s). A kultusz viszont a cultus Dei, vagyis az istenimádat annyit jelent, mint udvarolni, azaz valaki kegyét jó szolgálatokkal megnyerni.

A 18. században már megjelennek a kulturáltság és a műveletlenség közti differenciálás első jelei, amelyek eleinte a származásbeli különbségekre utaltak. (Az előkelő kulturált embert jelent, társadalmilag alacsony szinten álló pedig műveletlent, kulturálatlant.)

A 19. századra ez megváltozik, és a kor elitje már nem a származásának, hanem a műveltségének hangsúlyozásával határozta meg társadalmi hovatartozását (person of culture/cultivation). Ekkor jelent meg az igény a különböző társadalmi rétegek részéről a művelődés kiszélesítésére, felszabadítására. Ennek következményeképpen megindult egy intenzívebb értékteremtő tevékenység. Így szélesedett ki a kultúra jelentéstartalma, és magában foglal minden értéket, szellemi és anyagi produktumaival együtt.

Tehát summázva: a *kultúra* terminus egyrészt az antik értelmezésnek megfelelően a művelés/kiművelés értelmét tovább differenciálva nevelést, művelődést jelent. Másrészt társadalmi csoportokra, illetve később társadalmakra vonatkoztatva azon anyagi és szellemi értékeknek az összességét jelenti, amelyeket az emberi társadalom történelme folyamán létrehozott.

Itt kapcsolódik össze a kultúra fogalma a történelemben való ágyazottsággal, és a történelem képezi előadásunk második terminus technicusát, amelyről szólnunk kell.

Történelem

A *történelem* terminus az eredetileg 'kutatás, ismeret, tudomány' jelentésű latin *historia* átvétele a 15. századtól használatos. Maga a magyar történelem szavunk Döbrentei Gábor alkotása (1842). Mi a történelem? – tehetjük fel a kérdést. Egy közkeletű meghatározás szerint „a történelem az a magasrendű összefogó kép vagy képmás, amelyet az utókor a tudományos visszatükrözés, a történetkutatás és a történetírás révén alkot az emberi történetről.”³ A legegyszerűbb meghatározás szerint pedig az emberi nem múltjának tudományos ismerete. A *történet*, a *történeti* fogalmak a múltban megtörtént eseményeket fejezik ki. A *múlt*on pedig a jelenig eltelt időt értjük. Ennek az emberi múltnak a folyamatát a történelem a források segítségével ismeri meg. Ezeket a forrásokat általában három nagy csoportba szokták sorolni: 1. tárgyi emlékek, 2. az íratlan szellemi hagyomány, 3. írott források csoportjába.

Az első csoportba tartoznak az egyházi és világi építményektől, a templomoktól, temetőktől, váraktól fegyverektől, pénzekből egészen szobrokig, műemlékekig stb. minden, amit a múltban emberi tevékenység hozott létre.

A második csoportba tartoznak valamely nép vagy közösség tudatában élő vagy egykor élt történeti emlékek. Tágabb értelemben idetartozik a tánc, a zene, a játék, a szokások, népmondák stb.

A történettudomány szempontjából a legfontosabb a harmadik, az írott források csoportja. Ezzel elérkeztünk előadásunk címében szereplő utolsó fontos ki-fejezésünkhöz: az íráshoz.

Írás

Amióta az írást a föníciaiak felfedezték, és ennek alapján i. e. 6–5. században kialakult a görög ábécé, az első olyan jelrendszer, amely az egyes beszédhangokat jeleníti meg, Görögország az írásos kultúra prototípusa lett.⁴ Ettől számítva napjainkig az írott forrásoknak hatalmas tömege halmozódott fel. A legfontosabb íráshordozó anyag a papirusz volt, amelyet egészen a 10. századig használtak Európában. Az arab hódítások következtében megszűnt az egyiptomi papiruszimport, ezért az európaiak kénytelenek voltak áttérni egy másik íróanyagra, a hártýára vagy pergamenre. A pergamen juh-, kecske- vagy borjúbőrből készült. Az antik Róma legegyszerűbb íróanyaga a viasztábla volt. A legmodernebb íróanyag a papír, amely Kínából származik, és arab közvetítéssel került Európába a 9. században. Magyarországon csak a 14. század elejétől használják. Az előbb említett íráshordozókon található szövegek elolvasásával, átírásával, jellegzetességeik összegzésével a paleográfia foglal-

³ Dr. Kávássy Sándor: Bevezetés a történettudományba. Bp. 1988. 3.

⁴ Lásd: Jan Assman: Kulturális emlékezet. Bp. 1999. 253.

kozik (*pálojosz* = régi, *gráfo* = vésni, írni). A kőbe, ércbe, fába stb. vésett írásokat a felirattan vagy epigráfia tanulmányozza.⁵

Örökség

Az évszázadok folyamán felhalmozódott tárgyi, szellemi, írott értékeink mind örökség – kulturális örökség. Örökség, amely az örök szóból képzett elvont főnév. Örök, azaz időfeletti. Ezek az értékek csak akkor maradnak időfelettiek, ha mindenkor felelősséget vállalunk megőrzésükért.

A kulturális örökség fogalma mind a politikai, mind a tudományos diskurzusokban látványosan csak az elmúlt három évtizedben terjedt el Nyugat-Európában – főleg Franciaországban és Nagy-Britanniában.⁶ Magyarországon csak a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának 1998-as megszervezésével került a kulturális örökség fogalma a politikai diskurzusok homlokterébe, és a magyar tudományosság csak ezután reagált és kapcsolódott be a fogalom törvényi meghatározásának kodifikációs folyamatába. A különböző nemzetek szintjén a kulturális örökség nemzeti örökséggé válik, amely egyúttal az illető nemzet identitástudatát is reprezentálja. A nemzeti örökséget („patrimoine national”) mint kifejezést 1790-ben Franciaországban a forradalom idején alkották meg, amikor egy új kategóriát kellett találni a klérustól lefoglalt könyvek, kéziratok, festmények stb. gyűjtőnévének.

Az 1960-as évekig örökségnek elsősorban a történeti műemlékeket tekintették, és az elsődleges meghatározó szempont az ilyen örökség kiválasztásában a kor volt, vagyis, hogy milyen régi az illető alkotás. Az örökség terminus kiszélesedése csak a hatvanas évek végén figyelhető meg a nemzeti és európai törvénykezésben, és maga az Európa Tanács is csak 1985-ben határozta meg először az örökség fogalmát.⁷

A levéltár mint közgyűjtemény

A különböző szellemi, tárgyi örökség megőrzésére már az ókortól kezdve múzeumokat, könyvtárakat, levéltárakat – mai szóhasználattal: közgyűjteményeket – állítottak fel.

A múzeum, vagyis a múzsák kertje az ókori görögökig nyúlik vissza, és itt volt a művészetek, illetőleg tudományok helye. Az ókor leghíresebb múzeuma a Ptolemajosz Philadelphosz által alapított alexandriai múzeum volt. A mai értelemben vett múzeum a reneszánsz korában alakult ki.

⁵ Lásd: Érszegi Géza: Paleográfia. In: *A történelem segédtudományai*. Szerk. Kállai István. Bp., 1986. 29–42.

⁶ Lásd: Sonkoly Gábor: A kulturális identitás új kerete: a kulturális örökség. In: *Politikai és nemzeti identitás Közép-Európában*. Teleki László Alapítvány. Bp., 2001. 9.

⁷ Uo. 9–10.

A könyvtár (biblioteca) elsősorban nyomtatott könyvanyagot őriz, de az ókorban is voltak könyvtárak, és az egyik leghíresebb éppen az alexandriai múzeumban volt.

A történetkutatás legfontosabb primer forrásait a levéltárak őrzik. A levéltár mint intézmény kialakulástörténete megelőzi a múzeumokét és könyvtárakét is. A levéltár létrejöttének elsődleges feltétele voltaképpen az írásbeliség kialakulása volt. A levéltár mindenkori birtokosainak érdekében állt azokat a dokumentumokat megmenteni a pusztulástól, amelyeket szükség esetén bizonyítékként lehetett felhasználni. Ily módon a levéltári anyagot azok az írott dokumentumok alkották, amelyek egyének vagy intézmények számára jogbiztosítást vagy jogi szabályozást jelentettek. Az iratok ilyen funkciója azonban idővel hatályát veszti. Ugyanakkor egyre fontosabbá válik egy másik rendeltetésük, és ezt jól meg kell jegyeznünk: tartalmuk révén lehetővé válik a múlt különböző területeinek tudományos rekonstruálása. Ennek fontosságát különösen akkor értjük meg, ha arra gondolunk, hogy a levéltári anyag összetevő darabjai *egyetlen példányok* (*unicumok*) vagy legalábbis nagyon kis példányszámban jöttek létre. Révész Imre 1868-ban ezt így fogalmazta meg:

„Ne feledjük végre – és pedig csak egy percre sem –, hogy az, amit a levéltárban bírunk, nagy részben unicum, egyetlenegy, tehát kipótolhatatlan a maga nemében. Ha egyik vagy másik templomunk, főiskolánk, könyvtárunk, gyűjteményünk leég vagy elpusztul: a jó szerencse, az áldozatkészség, a közlekedés és az erőfeszítés újakat és dicsőbbeket állíthat a rombadőltek helyett; – de hogyha elpusztul, semmivé lesz pl. egy kerület levéltára: nincs többé az a szerencse vagy erő, amely azt valaha helyreállíthassa.”⁸

Manapság levéltáron olyan tudományos intézményt értünk, amelynek feladata az állami, egyházi, valamint magánintézmények működése során létrejött történeti értékű iratok gyűjtése, tudományos rendszerezése s a tudományos kutatás számára való feldolgozása és megőrzése.

Az Erdélyi Unitárius Egyház levéltári szervezetét az egyházközségi, az egyházköri, egyház-egyleti levéltárak, valamint itt Kolozsváron a püspökség által fenntartott Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltára alkotják.

Az egyházközségi levéltár kezelése a lelkész feladata, az egyházköri levéltár esetében az esperes látja el ezt a munkakört. Az Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltárának személyemben főállású levéltárosa van. A törvényes rendelkezések előírják, hogy az esperesi székhelyek megváltozása esetén az illető esperesnek kötelessége az egyházköri levéltárat szabályszerű leltár kíséretében az új székhelyre átköltöztetni, de – sajnos – az eddigi tapasztalataink alapján ezt nemigen gyakorolták. Ezért sok olyan egyházközségnek a levéltára, amelyik ideig-óráig esperesi székhely is volt, összekeveredett az illető egyházkör esperesi

⁸ Az idézet Debrecenben a Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár kutatótermében van kifüggesztve.

anyagával, és csak hosszas munka eredményeként lehetne újra különválogatni azokat. Az Erdélyi Unitárius Egyház levéltárainak új szervezeti és működési szabályzatát 1999-ben fogadta el és hagyta jóvá a Főtanács, s reméljük, hogy a benne foglaltaknak az illetékesek érvényt is szereznek.

Különböző egyházi levéltárainkban olyan értékes anyagok találhatóak, amelyeknek megóvása mind egyházi, mind nemzeti szempontból fontos. Fokozottan igaz ez egyházközségi levéltárainkra, amelyek a történelem viszontagságai ellenére is sok helyen megőrizték legrégebbi múltunk egy-egy szeletkéjét. Az egyházközségekben fellelhető dokumentumok is nagy részben *unikálisak*, azaz egyediek és pótolhatatlanok. Elsőrendűen fontos adatokat tartalmaznak a történeti kutatás számára, a művelődés- és társadalomtörténet, hely- és családtörténet, valamint az egyre fontosabbá váló ún. mikrotörténet megismeréséhez. Az egyházközségi levéltárak ugyanilyen fontosak az egyetemes egyház számára is. Az itt őrzött dokumentumok az egyházközségek történetének legfontosabb forrásai. Elpusztulásuk esetén az egyházközség történetének felderítése leküzdhetetlen nehézségekbe ütközik, a történelmi gyökerek elvesztése pedig a jelenben folyó egyházi munkát is megnehezíti. A nemzeti örökség részét képező egyházi levéltári anyag megóvásának fontosságára az Egyházi Kulturális Javak Pápai Bizottságának körlevele is felhívja a figyelmet. A vatikáni körlevél megfogalmazása iránymutatásul szolgálhat minden történeti egyház számára: „A saját múltját elfelejtő intézmény nehezen tudja a meghatározott társadalmi, kulturális, és vallási helyzetben élő emberek között képviselni feladatát.”⁹ A magunk történetének ismerete és az ehhez szükséges források megőrzése az Evangélium hirdetésének eszköze, ezért az egyházközségi és lelkési munka fontos része.

Egyházközségeink életében talán a legnagyobb pusztítást a tatárjárás okozta, majd az ellenreformáció és az 1848-as szabadságharc, legújabb-kori egyháztörténelmünkben pedig a két világháború és az 1948-as államosítási törvény. A háborús pusztítások és állami rendelkezések egyházközségi levéltárainkat úgy érintették, hogy vagy tűz martalékává váltak, vagy az állam aktivistái megrostálták, és elvitték a dokumentumok azon részét, amelyek úgymond nem voltak egyházi jellegűek. Sok helyen, ahol az iratok átvészelték a kívülről érkező pusztításokat, ott a lelkész hanyagsága, a tárolási körülmények hiányossága miatt mentek és mennek tönkre az iratok. Jelenleg a legnagyobb veszélynek a valamikor virágzó, ma már lelkészek nélküli egyházközségek levéltárai vannak kitéve. Példának okáért csak egyet említek meg. Magyarszentbenedeken ma már alig van néhány unitárius család. Az egyházközség levéltára a gondnok padlásán várt jobb sorsra. Gondnokváltáskor a levéltárat mindig átszállították az új gondnok lakásának padlására. Ezek a padlások gyakran beáztak, és így az iratok, do-

⁹ Az egyházi levéltárak szerepe a lelképásztori életben (Körlevél) 15. p. /Római Dokumentumok XI.; Az Egyházi Kulturális Javak Pápai Bizottságának Dokumentuma/ In: *Útmutató az egyházközségi levéltárak értékeinek védelméhez*. Szerk. Kertész Botond. Bp., 2000. 5-6.

kumentumok is vizesek lettek, nem beszélve arról, hogy a galambok is összepiszkolták. Ennek a levéltárnak a megmentése Emödi Andrásnak, a nagyváradai katolikus püspöki levéltár örének köszönhető, aki Magyarszentbenedekre azért ment, hogy az ottani unitárius templom régi, pusztulásnak indult kazettás menynyezetét tanulmányozza. Ekkor találta meg az egyházközség levéltárát a gondnok padlásán, és annak jóváhagyásával beszállította a gyűjtőlevéltárunkba, Kolozsvárra. Ebben a levéltári anyagban többek között két 18. századi kéziratos Graduálé, valamint az egyházközség legrégebbi anyakönyve is ott volt.

Ahhoz, hogy egyházközségi iratainkat megfelelőképpen értékelni tudjuk, hogy felismerjük bennük a történelmi kútfőket, hogy megóvjuk mindennemű pusztulástól, el kellene kezdeni a lelkészjelöltek, a teológiai hallgatók ilyen irányú oktatását is. Jóllehet folyik az egyházi adminisztrációra való felkészítés, de ez elsősorban arra korlátozódik, hogy a kikerült lelkész hogyan kezelje a kurrens iratokat, hogyan kell iktatnia, mutatókat készítenie, jegyzőkönyvet felvennie, év végén zárszámadás-költségvetést összeállítania stb. A folyó ügyvitel során keletkezett iratokat azonban még nem tekintjük levéltári anyagnak. Ezek az iratok először irattárba kell, hogy kerüljenek, és bizonyos idő elteltével azok selejtezésével csak a történelmi értékűek képezik majd a levéltári anyagot. Sokan azonban az irattár és levéltár fogalmát szinonimaként fogják fel, és ezért az őrizetükben levő iratok is ennek megfelelően keverednek.

A teológiai hallgatóknak célszerű lenne legalább egy fél évig heti egy órában gyakorlattal egybekötött levéltártant, a második félévben filológiai bevezetést tanítani, ahogy a kolozsvári Bölcsészkaron a közelmúltban már gyakorlatba ültették. Ez lehetővé tenné, hogy a lelkészjelöltek idejében megismerkedjenek, fizikai kontaktusba kerüljenek a levéltári anyaggal, elsajátítsák, melyek a főbb irattípusok és melyek a fontosabb rendezési, rendszerezési, tárolási elvek. Ennek a tanulási folyamatnak hozadékaképpen mindenki rádöbbenhetne arra, hogy sokszor egy kicsit több odafigyeléssel milyen nagyszerű dolgokat lehet végezni, és minimális anyagi ráfordítással hogyan javítható az egyházközségi levéltárak sokszor nagyon elszomorító helyzete.

A következőkben a teljesség igénye nélkül szükséges egy-két gyakrabban előforduló, fontos iratfajtára felhívnom a figyelmet, amelyek általában az egyházközségi levéltárainkban találhatóak.¹⁰

Testületi jegyzőkönyvek. A különböző egyházközségi önkormányzati szervek (közgyűlések, presbitériumok), egyházi bírósági jegyzőkönyvei a gyülekezetek történetének fontos forrásai.

A vizitációs jegyzőkönyvek. Ezek a jegyzőkönyvek kimeríthetetlenül gazdag történelmi források, amelyek a püspöki vagy esperesi egyházlátogatások során,

¹⁰ Az iratfajták összeállításában az *Útmutató az egyházközségi levéltárak értékeinek védelméhez*. Szerk. Kertész Botond. Bp., 2000. című füzetecskét használtam fel.

előre kidolgozott szempontok szerint készültek, s átfogó képet adnak az egyház helyzetéről, állapotáról (például Lázár István püspöki látogatási jegyzőkönyvei).

Egyházközségek közigazgatási iratai. A lelkészek hivatalos levelezését eredeti rendjükben kell megőrizni. Az újabb, iktatott levelezés kezeléséhez a különböző iktató- és mutatókönyvek megőrzése is szükséges, hogy a közelmúlt és a jelen eseményei a jövőben könnyebben kutathatók legyenek az utódok számára.

Gazdasági iratok. Bár a különböző számadáskönyvek, elszámolások ma már nem bírnak jogbiztosító érvénnyel, szervesen hozzátartoznak az egyházközségi levéltárhoz, a más dokumentumokban fellelhető adatokat jól kiegészítik, az esetleges hiányokat sokszor pótolják. Egyes iratfajtáknak (például műszaki felmérés, egyházközségi leltár) az épületek helyreállításánál, felújításánál gyakorlati jelentősége is van.

Iskolai iratok. A legújabb időkig (az 1948-as államosításig) elsősorban a történelmi egyházak végezték a népoktatás, az elemi iskoláztatás fontos feladatát. Ennek megmaradt dokumentumai is hozzátartoznak az egyházközség levéltárhoz.

Egyesületi iratok. Az egyházközségi felnőtt és ifjúsági egyletek (Dávid Ferenc Egylet, Ifjúsági Egylet, Nőszövetség) a valláserkölcsei nevelést, a vallási élet elmélyítését, a szociális felelősségérzés felébresztését szolgálták, és döntően meghatározták és meghatározzák az adott közösség vallási és kulturális arculatát. Ezeknek iratai az egyházközség önszerveződésének és működésének fontos forrásai.

Kéziratok. A lelkészek és tanítók tevékenysége során egyházi, tudományos és szépirodalmi kéziratok is keletkeztek. Ezek a kéziratok (például prédikációk, versek és más szépirodalmi alkotások, tanulmányok) nemcsak szerzőik életrajzának és a gyülekezet történetének fontos forrásai, hanem gyakran az adott korok tágabb egyháztörténetéhez vagy művelődéstörténetéhez is lényeges adatokat tartalmaznak.

Esperesi irattár. Az egyházkörök a történelem során gyakran változtatták székhelyüket. Előfordul, hogy ezek iratai is megtalálhatóak a különböző egyházközségi levéltárakban. Kívánatos, hogy ezeket az iratokat külön őrizzék a többi egyházközségi anyagtól.

Családi iratok. Egy-egy gyülekezet kiemelkedő patrónusának vagy kegyurának családi iratai gyakran megtalálhatóak az egyházközségi levéltárakban. A történelmi érték megmentésén túlmenően az egykori jótévedők iránti tisztelet is megköveteli, hogy irathagyatékukat megóvjuk.

Az egyházközségi levéltárak minden egyedi irata értékes és megőrzendő. Általánosságban elmondható, hogy az 1867, de különösen az 1848 előtt keletkezett iratokra fokozott figyelmet kell fordítani, mivel ezek már koruknál fogva is történelmi értéket képviselnek. Az ennél fiatalabb iratok pedig gyártási technológiájuk miatt gyorsabban mennek tönkre, ezért szükséges gondos védelmük.

A fent már említett pótolhatatlan eszmei értéken felül az egyházközségi iratok anyagi értéket is jelentenek. Ezt a tényt sajnos többször tapasztaljuk olyan formában, hogy árveréseken antikváriumokban bukkannak fel parókiákról vagy plébániákról származó régi iratok. Ezért is szükséges az elhagyott, már nem lakott egyházi épületekből az iratokat biztosabb helyre, gyűjtőlevéltárba szállítani.

Az egyházközségekben a levéltári anyagot száraz, hűvös helyen kell tárolni, lehetőleg semleges kémhatású, azaz savmentes dobozokban.

Meggyőződésem, hogy ha a lelkészjelöltek, a teológiai hallgatók már tanulmányaik alatt szembesülnek az írott örökség pótolhatatlan értékeivel, akkor sohasem fordulhat elő az az anekdotaszámba menő eset, amelyet az egyik, ma már nyugdíjas lelkész társam mesélt, és amelyet ő is hallott, tudniillik, hogy annak idején egy-két lelkész iktatókönyv helyett iktató szeget használt. Íróasztaluk lapján, valahol oldalt alulról felfele egy jókora szeget ütöttek át, és a beérkező iratokat abba a szegbe szurkálták bele.

Az egyházközségi levéltárak egyenként az unitárius múlt mozaikszerű örökségét hordozzák magukban. Ennek az örökségnek a megóvása, továbbadása a mindenkori lelkészek feladata.

FEKETE JÁNOS

VALLANAK AZ EGYHÁZKÖZSÉGI LEVÉLTÁRAK

Az egyházközségek levéltáraiban található anyagokban – ahonnan nem viték el a nacionalista-kommunista hatóságok – még mindig értékes dokumentumok találhatóak Unitárius Egyházunk és nemzeti történelmünk szempontjából. Ezért nagy kár lenne, ha egyetlen lap is elveszne ezekből. Különösen azokban a kicsi falvakban veszélyeztetett a levéltár, ahol nem lakik lelkész, hiszen esetleges betörésnek is ki vannak téve – ahogy sajnos már nem ritka a templomokba való betörés sem. Gondolom, az egyházi hatóságoknak megvan az elképzelésük a parókiák levéltári anyagának megmentésére.

A székelykeresztúri egyházközség lelkészi lakásának padlásáról Szombatfalvi József lelkész-esperes számos egyházköri és egyházközségi dokumentum között találta meg azt a terjedelmes „naplót”, amelynek címlapján kézírással ez áll:

TUDOMÁNYOS

NAPLÓ

Melyben

némely saját Gondolatait, és apróbb Dolgozatait,
nem külömben gyakori olvasásai alatt Könyvekben
talált jelesebb Helyeket, - Vagy Másoktól hallott
figyelemre méltóbb Tárgyakot – naponként amint
magokat elő adták – béjegyzette, és másoknak is
hátra hagyja

Jánosfalvi Sándor István

Több ekklesiákban Unitárius Pap, és Körny. Jegyz

Ezek mellett Egyházi Fő Tanácsos

1860

A borító belső oldalán egy rövid szöveg a napló sorsáról:

„...ajándékba kaptam Nagyajtai Darkó Sándor humoródjánosfalvi lelkész bátyámtól, az udvarhelyi unitárius lelkész kör jó humorú esperesétől, kinek a szerző – halála előtt – ajándékolta adta.

Homoródalmás 1890. év Deczemberében

Ajtony János

Unitárius lelkész”